

Kimlik Arayışından Bireyselleşmeye: Cihan Aktaş'ın *Seni Dinleyen Biri* Romanında Çiftsesli Söylem

Münire Kevser BAŞ*

"Yaratıldığı, varlığa katıldığı, duyabildiği ve düşünebildiği için minnet duyuyordu Allah'a; bu minnet duygusuyla öyle doluydu ki, bazen büyük bir coşkuyla dolup taşarken, varım, varım işte ve bunun farkındayım [...] diye yüksek sesle konuşmaya başlıyordu" (Aktaş 2016: 112).

ÖZ

Roman ve öykü kitaplarının yanı sıra kamusalılık, sanat ve siyaset etrafında araştırma ve denemeleriyle bilinen bir yazar olarak Cihan Aktaş, "kadın" konusuna özel bir ilgi gösterir. Kamuoyunda İslamî kimliği ile tanınan yazarın eserlerinde, geleneksel veya kolektif rollerinden ziyade birey olarak kadının varoluşunu anlamlandırma ve konumunu sorgulama deneyimlerini merkeze alan bir yaklaşım dikkat çekicidir. Nitekim *Seni Dinleyen Biri* adlı romanında Aktaş, söz konusu türden bir sorgulama sürecini deneyimleyen Meral karakteri ekseninde, 1980'li yıllarda İslamî kimlik arayışı sürecindeki bir grup üniversiteli genç kızın yaşadığı bireysel değişim ve dönüşümlere odaklanır.

Romanın teknik bakımdan önemli yönü ise, başkişi Meral'in bireysel deneyimindeki sorgulayıcı tutumunu yansıtmak ve gerçekliğin farklı cephelerine ışık tutmak üzere metnin çiftsesli olarak yapılandırılmış olmasıdır. Bu bağlamda çalışmada Mihail Bahtin'in kuramsal terminolojisinden hareketle eserdeki söz konusu çiftsesliliği sağlayan unsurların incelenmesi hedeflenmektedir. Daha ziyade gizli polemik, gizli diyalog ve polemik vurgu taşıyan itiraf ifadeleriyle gerçekleşen çiftsesliliğin, romanın içeriğini şekillendirdiği ve aynı zamanda Meral'in çiftdeğerli bakış açısına sahip bir karakter olarak kurgulandığı görülmektedir. Ayrıca romanda birbirine karşıt söylemlere yer verilmesinin yanında bu türden söylemlerin birbirlerine ilişkin eleştirilerine imkân

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye
E-posta: kevsbas@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0834-1355, DOI: 10.32704/erdem.572847
Makale Gönderim Tarihi: 08.11.2018 * Makale Kabul Tarihi: 27.03.2019 * (S. ve Edebiyat Mk.)

tanınmış olması da dikkat çekicidir. Böylelikle *Seni Dinleyen Biri*, monolojik bir yapı ve söylemle sınırlandırılmaksızın farklı gerçeklikleri okuyucuya duyurabilecek tekniklerle inşa edilen kurgusuyla benzer romanlardan farklı bir nitelik taşır.

Bu çalışmada romanın, Türkiye'deki İslamî kadın bireyin sorgulama sürecini temsil eden dikkat çekici kurgusundaki farklı yaklaşımların açığa çıkarılması hedeflenmektedir. Bunun yanında geleneksel ya da modern kolektif kadın kimliklerinden bireyselleşmeye evrilen bir dönüşüm sürecinde deneyimlenen çiftdeğerliliğe işaret eden çiftsesli söylemin de irdelenmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu hedefe yönelik olarak Mihail Bahtin'in yaklaşım ve terminolojisi esas alınacaktır.

Çalışmanın sonucunda Meral'in sorgulama ve itirazları ile eş zamanlı olarak süregiden bir kimlik arayışının, bireyselleşme ve kendini gerçekleştirmeye dönüşmüş olduğuna ilişkin bir değerlendirme hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, bireyselleşme, çiftseslilik, Cihan Aktaş, *Seni Dinleyen Biri*

ABSTRACT

From Seeking For Identity To Individualization: Dialogic Discourse In Cihan Aktash's Novel *Seni Dinleyen Biri*

Cihan Aktaş shows a special interest in the subject of “woman” as a writer who is known not only for her novels and short stories but also researches and essays on institutionalism, art, and, politics. In the works of the writer, who is known for her Islamic identity, it is remarkable that she centralizes women's experiences while they seek for the meaning of their existence and question their status. Hence, Aktaş focuses on individual changes and transformations experienced by a group of college girls during the process of seeking Islamic identity in the 1980s, on the axis of Meral, who experienced this kind of questioning process.

The technique-wise significance of the novel is that it is dialogically structured so as to enlighten the different sides of reality and to reflect questioning attitude in the individual experience of the protagonist, Meral. In this context, the study aims to examine the elements which provide the aforementioned dialogic to the novel through theoretical framework of Mikhail Bakhtin. It is evident that not only Meral is created as a character with a dialogic perspective, but also the dialogic actualized through hidden polemic, hidden dialogue and confessing statements with polemical emphasis structures the content of the novel. It is also noteworthy that conflicting discourses and their critiques of each other are made available in the novel. Therefore, *Seni Dinleyen Biri* is of a distinctive quality considering that its plot is able to reflect different realities to the reader and does not limit itself with monological structure and discourse.

The target of this study is to reveal various approaches of the remarkable fiction that represents the interrogation of Islamic women in Turkey. Additionally, it is aimed to examine the dualism which points to the duality experienced in the transformation process which evolved from traditional or modern collective women identities to individualization. The approach and terminology of Mihail Bahtin will be taken as the ground.

As a result of the study, it is intended to evaluate whether an ongoing search for identity with Meral's inquiries and objections turned into individualization and self-realization.

Keywords: Cihan Aktash, novel, dialogic discourse, individualization, *Seni Dinleyen Biri*.

Giriş

Cihan Aktaş'ın ikinci romanı olan *Seni Dinleyen Biri* (2007), 1980'li yıllarda İslamî çevredeki üniversiteli genç kızların bireyselleşme serüvenini merkeze alır. Roman, özelde Meral karakterinin, genelde ise bir grup üniversiteli genç kızın geleneksel dindarlık, modernlik, İslamcılık eğilimleri arasında kendilerini yeni ve sahih bir İslamî kimlik içerisinde inşa etmeye çalışırken yaşadıkları hem içsel hem de toplumsal değişimlere odaklanır.

Aynur İlyasoğlu, Cihan Aktaş'ın bir öyküsüne odaklandığı çalışmasında dindar kadınların “edebî ürünlerinin bir “otoportre” sunduğunu ve yapılmış bir “imaj inşası” düzeyinde kendilerini nasıl resmettiklerini görmek bakımından” taşıdıkları öneme vurgu yapmaktadır (İlyasoğlu 2015: 85). Dolayısıyla romanda Meral karakterinin kimlik bakımından belli ölçüde otobiyografik nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Ancak bu çalışmada romanın otobiyografik olup olmamasına değil, “otobiyografik değer, özbilinci en az aşan değer” (Bahtin 2005: 195) olması bakımında başkişi Meral'in özbilincinin açık edilmesi ve bakış açısındaki çiftdeğerliliğin tespit edilmesine odaklanılacaktır.

50

Romandaki birincil karakter Meral, kitaba ismini veren temsilî anlamı da içeren bir sorgulama süreci deneyimlemektedir. Genç kız, duygusal yakınlık duyduğu karakter Halil'in gözünde daima onun en rahat konuşabildiği, onu en güzel şekilde “dinleyen”, bir anlamda hayat yolculuğunda ona eşlik eden bir ikincil konum içinde yer aldığını fark eder. Öte yandan babası tarafından, kendisine sunulan konforlu hayatın kıymetini bilmeyen bir “nankör” olarak değerlendirilirken üniversite ortamında ise yeni benimsediği hayat tarzından dolayı asla “gerçek anlamda bir sanatçı olamayacağı” ithamıyla sorgulanır. Bütün bunların arasında Meral, kendisine “emeği” ile yaşayabileceği, hayat tarzına ilişkin tercihlerinin sorgulanmayacağı anlamlı bir hayat kurmaya çalışmaktadır.

Romanda, İslamî bir kimlik inşa etme sürecine odaklanmış olmakla birlikte Meral'in kendisine “İslamî” olduğu iddia edilerek sunulan tekliflere bütünüyle teslimiyetçi bir tavırdan uzak durduğu dikkati çeker. Sorgulayan Meral'in itiraz eden sesi, romanda sürekli tınılar. Bu nedenle yazarın romanını, iç polemik yoğunluklu bir üslup; çiftsesli ve çiftdeğerli bir söylem ile inşa etmeye yönelmiş olduğu dikkati çeker.

Yöntem: Bahtin'e Göre Nesirde Söylem Tipleri

Romanı, “sadece soyut “biçemsel” ya da soyut “ideolojik” yaklaşımlarla incelemenin oluşturabileceği kopukluğun giderilmesine” (Bahtin 2001: 33) ilişkin çalışmalarıyla bilinen Bahtin'in nesirde söylem tiplerini ayrıntılı bir şekilde sınıflandırdığı görülür. Dolayumsuz, nesnelleşmiş ve başkasının söylemine yönelen söylem olarak başlıca üç nesir söylemi tanımlayan Bahtin, dolayumsuz söylem ve nesnelleşmiş söylem tiplerinin tek sesli, bir başkasının söylemini dikkate alarak şekillenen söylem tipini ise çiftsesli olarak niteler. Söz konusu tasnifi Bahtin şöyle bir şema ile sunar:

I. Konuşucunun nihai anlamsal otoritesinin bir ifadesi olarak münhasıran gönderge nesnesine yönelmiş dolaysız, dolayumsuz söylem.

II. Nesnelleşmiş söylem (temsil edilen bir kişinin söylemi)

1. Toplumsal-tipik belirleyici etkenler ağırlıklıdır
  2. Bireysel açıdan karakteristik belirleyici etkenler ağırlıklıdır
- } Çeşitli nesnelleşme dereceleri

II. Bir başkasının söylemine yönelmiş söylem (çiftsesli söylem)

1. Tek yönlü çiftsesli söylem:

- a. Üslûplaştırma
  - b. Anlatıcının anlatısı
  - c. Yazarın niyetlerini (kısmen) barındıran bir karakterin nesnelleştirilmemiş söylemi
  - d. Ich-Erzählung
- } Nesnelleşme azaldığında, bunlar seslerin kaynaşmasına, yani birinci söylem tipine yönelirler.

2. Çok yönlü çiftsesli söylem

- a. Bütün nüanslarıyla parodi
  - b. Parodik anlatı
  - c. Parodik Ich-Erzählung
  - d. Parodik olarak temsil edilen bir karakterin söylemi
  - e. Bir başkasının sözlerinin vurguda bir değişiklik her türlü aktarılışı
- } Nesnelleşme azalıp ötekinin fikri etkinleştiğinde bunlar içsel olarak diyalojikleşir ve birinci tipte iki söyleme (iki sese) bölünme eğilimine girerler.

3. Etkin tip (bir başkasının yansıtılan söylemi)

- a. Gizli iç polemik
- b. Polemik bir vurgu taşıyan otobiyografi veya itiraf
- c. Bir başkasının sözüne göz ucuyla bakan her türlü söylem
- d. Bir diyalogdaki karşılık
- e. Gizli diyalog

Öteki söylem dışarıdan etki uygular; burada bir başkasının söylemiyle farklı karşılıklı ilişki biçimleri kadar bir söylemin öbürü üzerinde değişen ölçüde bozucu etkileri söz konusu olabilir.

(Bahtin 2004: 273)

Bahtin, şemanın ayrıntılandırılabilceğini söylemiş olsa da nesir türü içeriğinde rastlanabilecek muhtemel söylem tiplerinin büyük oranda yer aldığı bu tasnifte birinci ve ikinci grupta tek sesli, üçüncü grupta ise çift sesli söylem tiplerini bir araya getirir. Bir başkasının söylemine yönelmiş olarak tanımlanabilecek çift sesli söylem; tek yönlü, çok yönlü ve etkin tip / bir başkasının yansıtılan söylemi olarak tasnif edilir. Şüphesiz bir metnin çift sesli olarak değerlendirilebilmesi için ilgili tüm söylem türlerinin bir arada kullanılması gerekmez. Yukarıdaki söylem türlerinin sadece birinin tüm metnin dokusunu belirlediği nesir türlerine de rastlamak mümkündür. Örneğin, parodik metinleri çift sesli kılan unsur, baştan sona o metnin söylemini tek başına belirleyebilir ya da tek bir metinde birden fazla çift sesli söylem teknikleri devreye girmiş olabilir. Bu çalışmada bir makalenin sınırları dahilinde, Bahtin'in tasnif ve terminolojisinden hareketle *Seni Dinleyen Biri* romanında öne çıkan en belirgin çift seslilik tekniklerine ve söz konusu tekniklerin romanın içeriğini şekillendiren işlevine odaklanılacaktır.

Romandaki belirgin çift sesli söylem tipinin, Bahtin'in "etkin tip" olarak isimlendirdiği yani başkasının yansıtılan söyleminin şekillendirdiği teknik olduğu görülmektedir. Pratik gündelik konuşmaların öteki insanların sesleriyle dolu olduğuna dikkat çeken Bahtin'e göre, bazen konuşucu bu sözlerin kime ait olduğunu unutarak kendi sesini bazılarıyla tamamen birleştirir; otorite kabul ettiklerini ise kendi sözlerini desteklemek için kullanır. Dolayısıyla, bir başkasının dahil edilen sözleri, kaçınılmaz olarak yeni bir yoruma bürünür ve konuşucunun bu sözcüklere ilişkin değerlendirmelerine tabi olurlar; böylelikle söylem çift sesli bir nitelik kazanır (Bahtin 2004: 268).

Bahtin'in özellikle vurguladığı bir başka husus, çift sesliliğin gerçekleşmesi için öteki kişilerin konuşmalarının metin içinde doğrudan görünmesinin ge-

rekmediğidir. Şöyle ki, öteki konuşmacının söylemi yazarın konuşmasının dışında (sınırları dışında) kalır ama yazarın konuşması “onu hesaba katar ve ona göndermede bulunur. Bu durumda başkasının söylemi yeni bir niyetle yeniden üretilmez, ama dışında kalsa bile, yazarın söylemine sızar, onu etkiler ve şu ya da bu şekilde onu belirler” (Bahtin 2004: 268). Bu durumun metindeki karşılığı ise gizli polemik, gizli diyalog, itiraf, göz ucuyla ötekini dikkate alan söylem ve diyaloglardaki karşılık olarak şekillenir.

Metinde söz konusu tekniklerin kullanılmasıyla ona bir çiftseslilik kazandırılması işlevi, yazarın metni tek bir monolojik fikre indirgemek yerine farklı görüş ve fikirleri de okuyucuya duyurabilme, dolayısıyla gerçekliğin birden fazla cephesine metin içinde yer açma yetkinliği sağlamasıdır. Nitekim yazarın başkişi Meral örneğinde temsil edilen kimlik arayışı sürecinde karakterin mevcut hayat tarzları ve dünya görüşlerine de gizli veya açık gönderme yaparak onları metinde diyalojik biçimde var kılabilmesi, söz konusu tekniklerin işlevi olarak değerlendirilmelidir. Böylelikle çiftsesli metinler, çiftdeğerli bir içeriği yansıtmaya en elverişli yapılar olma niteliğiyle şekillenirler.

1. Kendisine Sunulan ve “İslamî” Olduğu Söylenen Kimliği Sorgulayan Meral: Bitmeyen Polemik

Romanda kendisine yeni bir kimlik inşa etmek isteyen başkişi Meral'in henüz tanımaya başladığı ve kendisini yeterince bilgi sahibi olarak görmediği yeni bir bilgi alanındaki yolculuğunu izlemek mümkündür. Yazarın, Meral'in aynı zamanda sorgulayıcı bir tavırla deneyimlediği bu süreci çiftsesli bir üslûpla şekillendirmiş olması dikkat çekicidir. Romandaki başkişi Meral örneğinde olduğu üzere “dindar kadınların sürekli ve zorunlu olarak bir iç konuşma” (Köse 2014:169) içinde oldukları dolayısıyla “sessizlik” ile örtüstürülmeleri yönünde değerlendirmeler bulunmakla beraber söz konusu iç konuşma, aynı zamanda bir çiftseslilik sağlayıcı unsurdur. Özellikle gizli polemik, gizli diyalog ve itiraf nitelikli bir içeriğe sahip olduğunda iç konuşma/iç monolog çiftseslilik tekniği olarak önem kazanır. *Seni Dinleyen Biri*'nde de Meral'in sorgulayan ve gerçekliğin farklı cephelerini görebilen perspektifini yansıtmak üzere yazarın baskın söylem tipi olarak gizli polemiği tercih etmiş olduğu gözlemlenmektedir.

Henüz öğrenmeye başladığı birtakım prensiplerle yaşamını şekillendirmeye çalışan Meral'in söz konusu kimliğinin, İslamî nitelikli olduğu anlaşılma ile birlikte Meral, üniversite öğrencisi arkadaşlarıyla birlikte hiç bilmediği bu dünyayı el yordamıyla öğrenmeye çalışmaktadır. Romanın birincil karakteri Meral, İstanbul'da yaşayan modern eğilimlere yatkın otoriter bir baba ile pa-

sif bir kişilikle eşinin modern hayat tarzına uyum sağlamada pek de başarılı olamayan bir annenin üç çocuğundan birisi olarak kurgulanmıştır. Meral'in hem annesiyle hem de babasıyla yaşadığı uyumsuzluk, bir yönüyle romanın genelinde onun hem modernlikle hem de geleneksellikle sorun yaşamasının temsili olarak da değerlendirilebilir.

Meral, romanın ilk sayfasında yer alan “*Bunu yeni öğrendim*” (Aktaş 2016: 7) cümlesinden de anlaşılacağı üzere pek çok alışkanlığını yeni öğrendikleriyle terk etmeye çalışır. Aslında Meral ve arkadaşları kitaplardan öğrenerek kendilerine ideal bir İslamî kimlik oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu yaklaşımın arka planında uzun tarihsel dönem içinde İslam'ın pek çok kültürel unsur- la karışarak özünden uzaklaşmış ve bir gelenek görenek zincirine dönüşmüş olduğuna ilişkin eleştirel bir perspektif söz konusudur. Dolayısıyla Meral, İslam'ı temel kaynaklardan öğrenmeye talip olmuştur. Kendisini bilgi olarak yetersiz bulan Meral, sık sık okuma mecburiyetinden söz eder: “*Ama mantık yürütecek durumda değilim ki ben daba... Okumam gereken bir yığın kitap, öğrenmem gereken sayısız ilmihal maddesi var*” (Aktaş 2016: 7).

Ancak verili tüm hayat tarzlarından belli ölçüde uzaklaşıp yeni bir kimlik arayışına yönelen Meral'in kişiliğinin sorgulayıcı yönünün metin boyunca ön planda olduğu görülür. Bir bakıma hakikat arayışı olarak nitelenebilecek olan bu süreçte Meral, “İslamî” olarak sunulan, kendisinden uygulaması beklenen birtakım davranışları sorgulayarak öğrenmeye devam etmektedir. Nitekim romanda Meral ile temsil edilen bu çağın genç kadınının teslimiyetçi değil, sorgulayıcı ve tartışmacı, düşünen birey tarafının öne çıkarılması, romanın dikkat çekici özelliklerinden birisidir.

Meral'in kimlik inşa sürecinde gerçeğin iki farklı cephesini görebilen sorgulayıcı bakış açısını yansıtmak üzere yazarın bu durumu doğrudan metne yansıtan çiftsesli bir söylem kurduğu görülmektedir. Meral ile benzer zihinsel süreci yaşayan yakın arkadaş çevresi zaman zaman ona bazı konularda müdahil olmaktadır. Örneğin eski erkek okul arkadaşları ile görüşmekten vazgeçmesi ve erkeklerle mesafeli bir ilişki kurması gerektiği kendisine hissettirilse de Meral, böyle bir uzaklaşmaya kendisini hazır hissetmediğini belirtmekte ve bunun yanı sıra bu tutuma örtük bir eleştiri de getirmektedir. Çünkü zihinsel olarak kendisini erkeklerin konuştuğu konulara daha yakın hissetmektedir:

Bakışları temiz erkekler de vardı ve erkekler oluyordu dünya ile ahiretin önemli konularını üst seviyede konuşanlar, kadınlar ise dönüp dolaşıp aynı konulara odaklanıyorlardı; erkeklere, evliliğe, aşka, ihanete, güzellik sırlarına, burçlara, mücevherlere, yemek tariflerine... (Aktaş 2016: 16)

Meral'in kolektif bir kimliğin parçası olmak istemediği anlaşılmaktadır. Bir bakıma güçlü bireyselliğinin onu dayatmalara maruz kalmaktan koruduğu söylenebilir. Örneğin, bulunduğu öğrenci evlerinden birinde kendisine yapılan telkinlere rağmen “tarikata girmek”ten uzak durması ve bu konuya ilişkin tavrını duyurması dikkat çekicidir: “*Gelgelelim, bulandırılmış okumalarla yetinemeyeceğini ve içinde bulunduğu şartlarda tarikat disiplini altına giremeyeceğini düşünmeye başlıyordu*” (Aktaş 2016: 112).

Bir başka olayda ise, Meral'e tasvir yasağından söz edilince, soyut resim çalıştığını ve “görünenin ötekisini görmeye” (Aktaş 2016: 50) çalışmanın önemine değinerek daha farklı düşündüğünü açıkça belirttiği görülmektedir. Yazar, samimi bir duyarlılıkla sorgulayan Meral'in eleştirel bir karşıt düşünce geliştirebildiğini, bunu rasyonellikle ve tutarlılıkla yapabildiğini açık polemik olarak nitelenebilecek bir üslûpla göstermektedir.

Romanda dikkat çeken bir diğer husus ise Meral'in analitik düşünebilen bir birey olarak kurgulanmış olmasıdır. Örneğin Meral, geleneksel İslamî anlayışta kadının konumlandırılışındaki çelişkilere dikkat çekmektedir:

Allah'ın gelmiş ve gelecek bütün insanların ruhlarını çağırılmış olduğu Kalu Bela ahitleşmesine katılmış bir ruhunun bile olmadığı görüşünü eleştirmeye başladığında, kendine uzak bulduğu açıklamalara başvurduğunu farkederse şaşkınlığa kapılıyordu. Eksik ve kusurlu yaradılışı nedeniyle vesayet altında tutulmak istenen kadın cinsinden aynı zamanda toplumu ve kültürü yüceltecek bir güç, bir irade beklenmesi tuhaf değil miydi? (Aktaş 2016:326)

Meral'in eleştirilerinin, sadece geleneksel teoriye değil aynı zamanda mevcut pratiğe de ilişkin olduğu görülür. Örneğin bir tesettür mağazasında çalışmaya başlayan Meral, “Allah rızası için” ifadesinin gölgesinde otorite kurulmak istenmesini eleştirmektedir. Çevresindekilerin bazı teorik söylemlere yaslanarak tahakküm edici davranışlara yönelmelerini iç polemik tekniği ile “*insanları nefis eğitimine tabi tutmak herkesin harcı olmazdı*” (Aktaş 2016: 37) şeklinde eleştirmesi dikkat çekicidir.

Meral'in iç polemik olarak şekillenen sorgulamaları, bizatihi kendisine de yönelir ve kendi bilincindeki gerçekliğin çiftdeğerliliğini yansıtır. Örneğin içkili bir yemek masasında bulunmak onu rahatsız etse de masadan kalkamayışının nedenini iç sesiyle gerekçelendirdiği görülmektedir. Ülkesini terk etmek zorunda kalmış arkadaşı Nurhan için düzenlenen bu son yemek toplantısından kalkmayı doğru bulmadığı hissedilmektedir (Aktaş 2016: 53). Böylece Meral'in içsesi ile çiftseslilik sağlanmış olmaktadır.

2. Karşıt Söylemlerin Birbirlerine İlişkin Eleştirilerine Yer Verilmiş Olması ile Sağlanan Çiftselsilik

Romanda farklı ya da karşıt görüş ve hayat tarzlarını temsil eden figürlerin karşılıklı olarak birbirlerini sorgulamaları ve eleştirmeleri için imkân sağlanmış olduğu görülür. Romanın başkişisi Meral ve arkadaşları, geleneksel hayat tarzını sorgularken geleneksel hayat tarzı üzere yaşayanlar da aynı şekilde Meral ve çevresini sorgulamaktadır. Yine Meral ve çevresi modern hayat tarzına ilişkin eleştirel tutumlarını dile getirirken, karşı taraf da aynı şekilde Meral ve çevresinin benimsediği tutum ve davranışları eleştirmekte ve sorgulayabilmektedir. Böylelikle, farklı ve karşıt görüşlerin bir arada sunulmasıyla bir çiftselsilik sağlanmış olmaktadır.

a. Geleneksel Hayat Tarzının Sorgulanması ve Geleneksel Çevrelerle Uyumsuzluk

Meral ve arkadaşlarının, toplumda hazır buldukları belli bir ölçüde dindarlıkla bağdaştırılan geleneksel hayat tarzıyla uyumlu olmadıkları gibi onları sorguladıkları görülür. Yazar, Meral'in bu tavrını doğrudan aktarır:

Ezik duruşlu, kendi başına otobüse dahi binemeyen, emeğinin karşılığını ise dayak ve küfürle alabildiği anlaşılabilir çökük yüzlü kadınlarla karşılaştığında, onları içinde buldukları hayat şartlarına itaat etmeyi zorlayan geleneksel değer yargılarına büyük bir öfke duyuyordu (Aktaş 2016: 115).

Meral'i sorgulayan geleneksel figürlerden biri, Meral'in dindarlığını eleştirirken aynı pasajda Meral de toplumun geleneksel hayatında görülen dindarlık ölçüt ve göstergelerini tartışır ve bunu açık polemikle yapar:

Cumalar geçiyor, anneni babanı aramıyorsun; nasıl dindarlık ki bu? “Cumadan cumaya camiye uğrayan babamın kandil aramaları konusundaki hassasiyetini samimi bulmuyorum teyzeciğim” (Aktaş 2016: 162).

Yine benzer şekilde, “pamuk yüzlü” bir ninenin “bu yeni dindarlar”, olarak nitelediği Meral ve arkadaşlarının davranış ve tutumlarıyla ilgili kendisine “ters gelen inanışlar içinde” (Aktaş 2016: 129) olduklarını söylerken de bu kez ninenin açık polemige yöneldiği görülür:

Her gün yeni bir âdet çıkarıyorlar”, dedi pamuk yüzlü bir nine, artık düğünlerde oyun eğlence yok, vaaz dinleyin, diyorlar (Aktaş 2016: 127).

Annesi de Meral'i eleştirir ve yaptıklarındaki çelişkilere dikkat çeker, akademiyi bırakıp vaize olmaya çalışan kızını, “Nasıl vaize olabilirsin ki sen?” diye sorgular:

Mukabele toplantılarına gitmezsin, mevlid toplantılarından sıkılırsın... Kur'an'ı değil hifzetmek, tecvidle okuyamıyorsun bile... (Aktaş 2016: 79)

b. “Modern” Olarak Kabul Edilen Tutumlardaki Çelişkilerin Sorgulanması

Meral'in sorgulayıcı tavrı, çevresinde gördüğü hiçbir yaklaşımı ayırt etmeden eleştirel bakabilmesini sağlamaktadır. Ailesini, çevresini, kendisine “İslamî” gereklilik olarak sunulanları hep sorgulayabilmektedir. Bu sorgulayıcı perspektifle etrafında fark ettiği birtakım çelişkiler dikkat çekicidir.

Örneğin Meral ailesindeki modernlik iddialarına rağmen onların geleneksel tutum ve davranışlarını fark ederek açık bir polemikle çelişkilerine vurgu yapar:

Modern olmaktan söz ediyorsunuz ya hep, insan ilişkilerinde bir derebeyinden, bir köy ağasından farkınız yok (Aktaş 2016: 18).

Bu eleştiri yalnız Meral'in ailesine yönelik değil aynı zamanda toplumdaki tutarsız modernlik iddialarına ilişkindir. Modernliği sadece görünüşle ilgili tercihlere indirgeyerek, genel hayat algı ve tutumlarında “derebeyi”, “köy ağası” yaklaşımı ile hareket eden oldukça geniş bir toplum kesimine yönelik bir eleştiri olarak değerlendirilebilir.

Bir başka ifadesinden Meral'in modernlik söylemi bağlamında kadına “dayatılan” özgürlük anlayışını tutarsız bulduğu anlaşılmaktadır:

Feminist tepkilerle dolu olduğu bir günün akşamında ise, modern kadının özveriyi kısıtlayarak gelişen özgürlük anlayışının ne kadar da yanıltıcı olduğu üzerine düşünmeye başlıyordu” (Aktaş 2016: 115).

Ayrıca kendisini “modern” olarak tanımlayanların önyargılı ve analitik düşünceden yoksun, tutarsız eleştirilerini kurguya yerleştiren yazar, bunları Meral'in üniversitede maruz kaldığı olumsuz muameleler çerçevesinde metne taşımıştır:

“Senin saçın niye öteki öğrencilerinkinden daha değerli olsun”, diye sormuştu betonarme hocası, “Ne sanıyorsun kendini, Tanrı'ya adanmış kutsal rahibe mi? Bu kadar ilgiliysen dinsel konularla, niye ilahiyat fakültesine devam etmiyorsun ki?” Ardından sözü annesine getirmişti. Rahmetli annesi de başörtüsü kullanan bir kadındı, fakat onun örtüsü siyaset karıştırılmamış saf bir inanç örtüsüydü. “Sonra benim iyi bir mimar olamayacağımı söyledi; çizim yeteneğim olsa bile analitik düşünceden yoksun olduğum için iyi bir mimar çıkmazdı benden” (Aktaş 2016: 300).

Akademide ise kendisini “modern” olarak tanımlayan bir öğrencinin “*Ressam dediğin sürünün ahlaki yargularını aşmış kişidir*” (Aktaş 2016: 46) ifadesindeki buyurgan tavır ile Halil’in hemen hemen aynı düşünceyi ifade eden “*Sürünün ahlaki yargularını ya da değerlerini aşacak gücünüz yok*” (Aktaş 2016: 46) şeklindeki cümlelerini zihninde birleştirmesi ve birbirine taban tabana zıt görünen iki farklı kimliğe sahip insanın aynı yaklaşım içinde bulunmalarını fark etmesi ve romanda herhangi biri kolları bağlanmaz bu iki görüşün de metne taşınması dikkat çekici bir çiftsesliliklerdir.

3. Halil’in Tekliflerine Sürekli İtirazlar: Gizli Diyalog

Romanda kimlik arayış sürecinden bireyselleşmeye evrilen kişisel deneyim sürecindeki başkışı Meral’in, duygusal yakınlık hissettiği Halil ile aynı zamanda karşıt bir durumda konumlandırılması söz konusudur. Halil ile Meral sıklıkla pek çok konuda fikir ayrılıkları yaşarlar. Meral’in, ilişkilerinde yaşadıkları pek çok sıkıntıya rağmen ona ilişkin duygusal bağı nedeniyle Halil ile sürekli örtük diyalog hâlinde olduğu görülmektedir. Ancak bu diyalogların çok azında Halil orada bulunur. Zaten romanın büyük bölümünde İstanbul’dan uzakta bulunan Halil’in Meral ile birlikte yer aldığı sahne sayısı oldukça sınırlı olmasına rağmen roman boyunca Meral’in Halil ile gizli diyalogları oldukça yoğun bir şekilde verilir. Bahtin’in gizli diyalogi olarak isimlendirdiği bu teknik romanda çiftseslilik sağlamaktadır. Şöyle ki, ikinci konuşmacı herhangi bir diyaloga karşılık vermemiş olsa da görünmez olarak orada bulunmaktadır, sözleri orada değildir; ama ikinci konuşmacının görünmeyen sözlerinin, birinci konuşmacının tüm mevcut ve görünür sözleri üzerinde belirleyici bir etkisi söz konusudur. Her ne kadar tek kişi konuşuyor olsa da bunun karşılıklı ve hararetli bir konuşma olduğu hissedilir; çünkü mevcut olan ve telaffuz edilen her söz, her dokusunda görünmez konuşmacıya yanıt verir veya tepki gösterir; kendisi dışında, kendi sınırları ötesinde bir şeyi, bir başka kişinin söylenmemiş sözlerini işaret eder (Bahtin 2004: 271).

Meral’in sorgulama sürecine eşlik eden gizli diyalog, romanda en yoğun kullanılan söylem tekniğidir. Söz konusu sürekliliğin örneklerinden biri, Meral’in ismini değiştirme meselesi ile ilgili durumdur. Halil “İslami” olmadığı gerekçesi ile Meral’in ismini değiştirmesi gerektiğini düşünmektedir. Meral ise onun kendisinde pervasızca eleştirme hakkı görmesinden rahatsızlık duymaktadır (Aktaş 2016: 25). Roman boyunca bu konu defalarca Meral’in zihninden geçmekte ve Meral, Halil ile gizli bir diyalog sürdürmektedir.

Halil’in ona sunduğu evlilik biçimini sorgularken de Meral’in düşüncelerinin gizli diyaloglar hâlinde sunulduğu görülmektedir: “*Dini nikah kıydırıp, yola*

çıkacaklardı. Ne bir deftere imza atacaklar ne de gelin arabasına bineceklerdi. Bir bakıma kaçarak evlenmek demektir bu” (Aktaş 2016: 38). Yazar, Meral'in böyle bir davranışı kendisine yakıştıramadığını okuyucuya gizli diyaloglarla duyurur. Aile evini terk etmek gibi radikal kararlar alabilecek kadar cesur davranabilen Meral, Halil ile evlenerek onunla birlikte uzun bir yolculuğa çıkmayı doğru bulmamaktadır. Bu teklifi kabul etmek ona, kişiliği açısından bir çelişki olarak görünmektedir. Akademiyi terk etmek, adını Halil'in istediği gibi koyacağı bir ilişkiyi kabullenmek ve yönü belirsiz bir yolculuğa çıkmak Meral gibi güçlü bir birey için fazla teslimiyetçi bir tutum olurdu. Nitekim bu yolculuk hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir (Aktaş 2016: 25). Meral'in söz konusu eleştirilerini de romanda ara ara devam eden gizli diyalogla ifade etmiş olduğunu tespit etmek mümkündür.

Meral'in Halil'i pek çok açıdan bir ölçüt olarak algıladığını düşündürecek ifadeler dikkat çekicidir. Örneğin,

Makine makineyi getiriyor; ona kalsa, evinde bulaşık makinesi de bulunsun isterdi, eli deterjana değmesin diye. Halil'in kınayacağı düşünceler bunlar; elektrikle çalışan bütün makineleri hayatından çıkaracağı bir hayat tasarlıyordu o. Denizden vazgeçmişti, futboldan ve müzikten vazgeçmişti, elektrik ışığı aydınlığından da vazgeçebilirdi. Kitaplardan uzaklaşması dışında, Halil'in Siirt'te kurmak istediği hayatın çok uzağında bir hayat sürdürmediğini düşünüyordu. Betonarme binalardan nefret ederdi Halil; işte, kendisi de betonarme olmayan, zemini neredeyse topraktan bir evde yaşıyor. Naylon bir eşya, plastik sınıfında değerlendirilebilecek herhangi bir nesne bulunmayacaktı hayatında Halil'in, şu var ki kendisi plastik bidonlarla bütünleşmiş durumda, su kesintileri nedeniyle (Aktaş 2016:183).

Bu uzunca alıntıda görülebileceği üzere Meral, gündelik yaşam pratiklerinde dahi “Halil nasıl düşünür bu konuda?” diye düşünmekte ve yazar onun bilincindeki çiftdeğerliliği okuyucuya sunmaktadır.

4. Kendisini Sorgulayan Meral'in İtiraflarıyla Çiftseslilik

Meral'in sorgulayıcı tavrı şüphesiz tek yönlü olarak sunulmuş olsaydı bu yöntem, romanın çiftsesliliğini zedeleyen bir kusur olurdu. Romandaki tüm eleştirel karşıtlıkları çift yönlü olarak kurgulayan yazarın, romanın tamamının eleştirel dokusunu bakış açısıyla şekillendiren merkez karakter Meral'in kendine yönelik bir eleştirel bakış geliştirebildiği görülmektedir. Eserde yoğun iç konuşmalar olarak şekillenen bu tekniğin de romana bir çiftseslilik sağladığı açıktır. Nitekim Bahtin, polemik bir vurgu taşıyan otobiyografik

veya itiraf nitelikli ifadeler de çiftseslilik tekniği olarak yukarıdaki tasnifinde yer verdiğine değinmiştik.

Romanda Meral'in özellikle yeni kimliğinin gereği olan davranışlara ilişkin iç konuşmalarında itiraf ve iç sorgulama olarak nitelenebilecek türden pek çok ifade söz konusudur. Örneğin, Meral'in başörtüsünü ilk denediğinde bu kıyafetle gündelik pratiklerin zorlaşması (çukur atlamak, hızlı yürümek) bir yana giysinin onu değiştirdiğini, daha doğrusu kendisine benzemeyen birine dönüştürdüğüne ilişkin iç sesinin romana dahil edilmesi dikkat çekicidir. Yeni görüntüsüne alışmadaki zorlu süreci "*Bu kadar kolay ama aynı zamanda o kadar da zor*" (Aktaş 2016: 36) şeklinde ifade ederken gizli itiraf devam eder.

Bir başka sahnede ise, Meral modern hayat içinde kendisine bir yer edinmeye çalışan genç kızları yargımlarken diğer taraftan kendi yaklaşımındaki tutarsızlığı fark ederek bu durumu iç konuşmalarla itiraf eder:

Meslek sahibi olmak için çabalayan genç kızlara bir tür küçümsemeyle baksa da, kendisi de ne yemek pişirmeyi severdi ne de dantel örmeyi. Alışılmış ev kadını hayatlarını hor görüyor, başka türlü bir ev kadını hayatı da nasıl mümkün olabilirdi ki, bunu anlamaya çalışıyordu. Fakat hayır, son tahlilde kamusal mekânlardaydı aklı fikri ama kimse yanlış anlamasın; başarı mitine tapınan bir kadın olmak da istemiyordu (Aktaş 2016: 105).

Benzer şekilde Meral'in ailesiyle ilgili çelişkili duygularını itiraf ettiği ifadeler de tespit edilebilmektedir. Örneğin, babasıyla yaşadığı gerilime ilişkin olarak, hem onun istediği gibi bir evlat olamadığı için suçluluk duyduğunu hem de onun kızı olmaktan utandığını açıkça beyan edebilmesi şüphesiz dikkat çekici bir itiraf niteliği taşımaktadır (Aktaş 2016:149).

Meral'in Halil ile duygusal ilişkisindeki tutarsızlıkları fark etmesi ve dile getirmesi de hem polemik vurgusu taşıması hem de itiraf nitelikli olması bakımından dikkate değerdir. Örneğin, Meral "*Sanki bütün bağımsızlık isteğine, kendi kendine yetebilmeye dönük çabalarına karşılık, hayatında ille de fikirlerine önem verdiği bir erkek olmalıydı.*" (Aktaş 2016:113) cümlesinde dile getirdiği üzere, bütün bağımsızlık arzusuna rağmen hayatında bir erkeğin bulunması gerektiği fikrinden kurtulamadığını itiraf etmektedir.

Bir başka itiraf ise, Halil evliyken onunla yaptığı uzun telefon sohbetlerinden vicdanen huzursuzluk duysa bile, Halil'in kendisini dinleyecek birine ihtiyacı olduğu için bunu yapmak zorunda olduğunu dile getirmesinde ortaya çıkar. Bazen "*Onu dinlemezlik edemezdim*" (Aktaş 2016: 384) şeklinde bir savunma

geliştirse de “*İyilikten uzak, kötülüğün içindeyim*” (Aktaş 2016: 421) ifadesinde kendi ilkelerine ters düştüğünü itiraf ettiği görülmektedir.

Romandaki bu türden iç konuşmalar sadece suçluluk duygusundan kaynaklanan itiraflar değil, bazen de olumlu sonuçlar doğuran süreçleri gerekçelendiren itiraflar olarak çiftsesli bir nitelik taşımaktadır:

Onun vazgeçtikleri kadar olmasa da ben de Allah'ın sevgisini kazanmak için sevdiğim şeylerden vazgeçmeye devam ediyorum. Bazen vazgeçmiş olduğum bir şeye geri döndüğüm de oluyor; pantolona dönüşüm gibi. İki yıl kadar oldu, pantolon giymekten kaçındım bir süre içinde, karşı cinsin giysilerini kullanmaktan kaçınma konusundaki bir hadis nedeniyle. Selim Hoca, o hadisin başka bir şekilde okunabileceğini anlattı, başka şeyler de anlattı ve ben onu dinlerken, resim yapmaya geri dönebileceğini de düşündüm. Vazgeçmeler konusunda kararsızlık yaşadığım başlıklardan biri de müzik. Konya'da Liz'e ilahi kaseti almak için girdiğimiz bir dükkanda gördüm, Cem Karaca'nın içinde “Tamirci Çırağı” şarkısının bulunduğu eski bir kasetini annem için alayım istedim” (Aktaş 2016: 278).

Yine Meral'in kendisine yönelik bakış açısını okuyucuya duyurması dikkat çekici bir çiftseslilik olarak kaydedilmelidir:

Ortada kalmış, terk edilmiş, aslında kendi kendine hayatını çarçur etmekte olan, bu nedenle de onarılmaya çalışılan hayatlara katılmaya müsait biri gibi görünüyorum (Aktaş 2016: 409).

5. Sorgulama Sürecinin Ardından Ulaşılan Denge: Meral'in Bireyselliğini / Kendini Gerçekleştirme

Roman boyunca devam eden Meral'in çok yönlü sorgulamacı tavrının, ilk kısımlardaki zihni karışık Meral'i düşünsel bir berraklığa yönelttiği söylenebilir. Bir bakıma Meral'in kendini gerçekleştirme olarak kavramsallaştırılabilecek bu sürecin tamamlanması romanda birtakım sembolik durumlarla temsil edilir. Örneğin, “kendi tasarladığı şekilde giyinme usulüne dönmesi”, söz konusu kendini gerçekleştirme kavramı ile birlikte değerlendirilebilir (Aktaş 2016: 347).

Meral'in “kendi tasarladığı giysiler” konusuna ayrıca değinmek gerekir. Şöyle ki Meral, çengelli iğne kullanarak içerisinde rahat edebileceği kendine özgü kıyafetler hazırlamaya başlar ve söz konusu kıyafetler ile hayata bakışı arasında bir örtüşme olduğunu ifade eder:

Benim açımdan çengelli iğneler bu dünyaya fazla bağlı olmamaya çalışmanın sembolleri. Çengelli iğneli giysim, eşyalara ve mekânlara tutkuyla bağlanmadan, sadece ilintili kalarak yaşama isteğimi yansıtıyor (Aktaş 2016: 347).

Romanın ilk sahnesinde parmağındaki opal yüzüğü çıkarması, Meral'in kimlik ve kişilik arayışı sürecinin başlangıcını temsil eder:

Masanın ortasında bir yığın oluşturan gümüş takılara, sağ elinin işaret parmağından çıkarttığı opal yüzüğü de ekledi Meral (Aktaş 2016: s.7/ romanın ilk cümlesi).

Romanın son sahnesinde ise arkadaşı Lale, Meral'e uzaklaşmak istediği eşyalarını geri getirir ve Meral opal yüzüğünü tekrar parmağına geçirir (Aktaş 2016: 414). Belli bir sürecin tamamlanması ve dengeye ulaşma anı olarak yorumlanabilecek bu sahne ile Meral aynı zamanda bireyselliği ile de barışmıştır.

“Her şeyin bunca tutarsız ve karmakarışık görüldüğü bir ortamda kişilerin bir başına tutarlı olmaya çalışması bir yere kadar mümkün, değil mi?” (Aktaş 2016: 365) ifadesinde görüleceği üzere romanın merkezindeki karakter Meral, tartışmaya açık pek çok gerçekliğin çarpıştığı bir ortamda birbirinden farklı sorunlarla yüzleşirken “içindeki iyilik cevherini korumak, tanımlamak, insanlara anlatmak” ve aynı zamanda “kendi emeği ile yaşamayı öğrenmek” (Aktaş 2016: 378) istemektedir. Meral toplumdaki mevcut düzende ya kolay olanı tercih edip kolektif bir kimliğe razı olarak “[onu] dinleyen biri” olmayı kabullenecek ya da bireysel kişiliğine sahip çıkacaktır. Bütün zorluklarına rağmen Meral ikincisini seçmiş, “kişiliğinin bir erkeğin hayatının en önemli parçası olmakla yetinemeyecek ölçüde, korunaklı, direngen bir yanı olduğunu fark etmişti[r]” (Aktaş 2016: 114). Böylelikle kimlik arayışı olarak başlayan bir süreçle iç içe geçmiş bir kendini gerçekleştirme hikâyesi takip edilebilmektedir. Bu sancılı sürece eşlik eden tüm sorgulama, düşünme ve itirazların çiftsesli bir söylemle okuyucuya duyurulmuş olduğu görülür. Söz konusu çiftseslilik, “bireyin iç dünyasının açılması ve İslami ideallerin gözden geçirilmesi, İslâmi hareketin ve kimliklerin dönüşümünü simgele[yen]” (Çayır 2015: 11) süreci açık etmesi bakımından romana önemli bir nitelik sağlamış olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Başkışı Meral eksenli olmak üzere bir grup üniversiteli genç kızın kimlik inşa etme/kişiliğini gerçekleştirme sürecine odaklanan *Seni Dinleyen Biri* romanındaki çiftseslilik dikkat çekicidir. Metnin başından sonuna dek hakim olan söz konusu üslûbun tüm ayrıntılarını bir makalenin sınırlı çerçevesinde incelemek mümkün olmadığından bu çalışmada romanda en fazla öne çıkan

gizli polemik, gizli diyalog ve polemik vurgu taşıyan kişisel itiraf nitelikli iç monologlara odaklanılmıştır.

Romandaki çiftsesli söylemin en önemli işlevi, farklı gerçekliklere yer verme imkânı tanınmasıdır. Böylelikle roman kişilerinin sorgulayan, düşünen ve itiraz eden sesleri okuyucuya duyurulabilmektedir. Dahası metin, monolojik olma tuzağına düşülmeden çiftsesli hatta çiftdeğerli kılınabilmektedir. Romanda tüm verili monolojik bütünlükler adeta teşrih masasına yatırılmakta, herhangi bir fikir öncelenmeden ve kollanmadan farklı ya da karşıt fikir ve söylemlere yer verilmektedir.

Romandaki karakterleri herhangi bir konuda sonuna kadar idealist ve tek hakikate odaklanmış olarak kurgulamaktan kaçınan yazarın, hiçbir karakteri kollamadan –birincil karakter Meral de dahil- mümkün olduğunca her birine söz hakkı tanıyan ve “ötekilerin” eleştirilerini de metne taşıyabilen çiftsesli teknikler kullanmış olduğu görülmektedir. Romandaki her türlü gerçek ve kapsamlı diyalogdaki karşılıkların aynı zamanda bir başkasının sözünü cevaplayıp önceleyerek, ona bir tepki oluşturacak ve gerçekliğin farklı bir başka cephesini sunacak şekilde yapılandırılmış olması dikkat çekicidir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Cihan (2016). *Seni Dinleyen Biri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Bahatin, M. Mihail (2004). *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bahatin, Mihail (2005). *Sanat ve Sorumluluk-İlk Felsefi Denemeler-*, Çev: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bakhtin (2001). *Karnavalardan Romana-Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar-*, İngilizceden çev: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çayır, Kenan (2015). *Türkiye’de İslamcılık ve İslamî Edebiyat-Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara-*, İstanbul Bilgi Ün. Yayınları, İstanbul.
- İlyasoğlu, Aynur (2015). *Örtülü Kimlik-İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri-*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Köse, Elifhan (2014). *Sessizliği Söylemek-Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden-*, İletişim Yayınları, İstanbul.

